

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

48

ISSN 1211-7250

ISBN 80-86023-83-4

BRNO 2007

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis, vydává Archeologický ústav Akademie věd České republiky Brno.
Peer-reviewed journal published by the Institute of Archaeology, Brno.

Předseda redakční rady
Head of editorial board

Pavel Kouřil

Redakční rada
Editorial board

Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski,
Alexander Rutt kay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik

Odpovědný redaktor
Editor in chief

Petr Škrdla

Výkonná redakce
Assistant Editors

Balázs Komoróczy, Marián Mazuch, Ladislav Nejman, Rudolf Procházka,
Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela, Blanka Veselá

Technická redakce
Technical Editors

Dana Gregorová

Adresa redakce
Address

Archeologický ústav AV ČR
Královopolská 147, 612 00 Brno
E-mail: pv@iabrno.cz
<http://www.iabrno.cz>

KNIHOVNA AV ČR

PD 1520

48, 2007

90270/09

Obrázek na obálce
Cover illustration

Jeskyně Býčí skála. Geometrický vzorec, datovaný do eneolitu.
Býčí skála Cave. A geometric pattern dated to the Aeneolithic.

Vychází jednou ročně/Published yearly

ISSN 1211-7250

ISBN 80-86023-83-4

Copyright © 2007 by the Archeologický ústav AV ČR Brno, and by the authors.

Kniha byla vydána s přispěním Akademie věd ČR

Tisk/Print Bekros

Pokyny pro autory na internetové stránce
Instructions to authors on internet pages

<http://www.iabrno.cz>

STRĚDOVĚK A NOVOVĚK

MIDDLE AGES

MITTELALTER UND NEUZEIT

BEDŘICHOVICE (okr. Brno-venkov)

Jižní ulice. Novověk. Pec. Záchranný výzkum.

V průběhu roku 2006 byly sledovány linové výkopy v rámci rekonstrukce kanalizace. V ulici Jižní před domem č. p. 111 byly dokumentovány dva fragmenty vertikálních dvoukomorových povidlářských pecí, datovatelných jen rámcově do novověku.

David Parma

Resumé

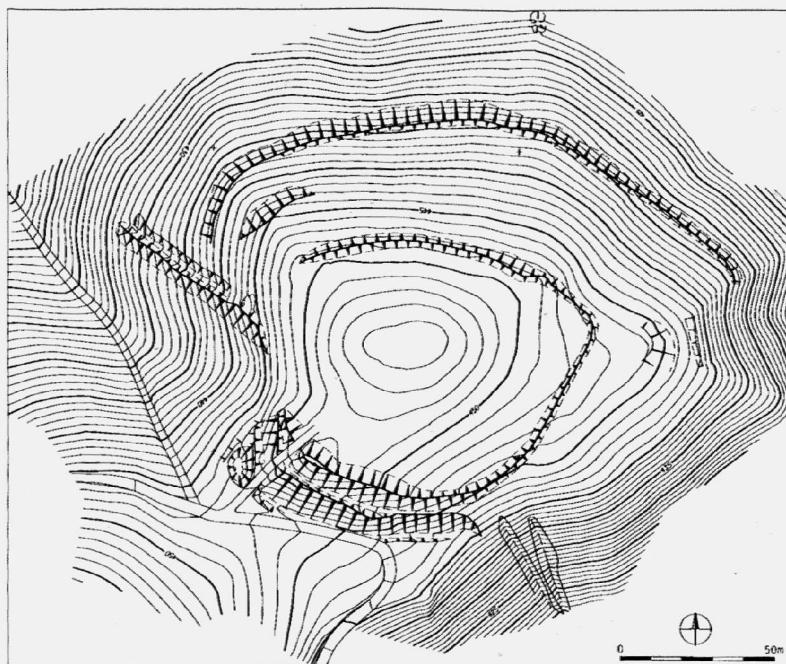
Bedřichovice (Bez. Brno-venkov). Strasse Jižní. Neuzeit. Ofen. Rettungsgrabung.

BISKUPICE (k. ú. Biskupice u Jevíčka, okr. Svitavy)
Hradisko nad Nectavou. Raný středověk – střední a mladší doba hradištní. Hradiště. Povrchová prospekce, soustavný průzkum detektorem kovů, geodetické zaměření.

Raně středověká fortifikace je situována v zalesněné severovýchodní části biskupického katastru na plochem temeni

výrazné kupovité ostrožny nad údolím Nectavy, vyběhající severovýchodním směrem z masivu Kamenné hory. Středový vrchol lokality o nadmořské výšce 455 m se nachází přibližně 1780 m SV od kostela sv. Petra a Pavla v Biskupicích, na Základní mapě ČR 1 : 25 000, listu 24-211 Jevíčko z roku 1999 jej určuje bod vzdálený 331 mm od Z a 145 mm od J okrajové sečtní čáry. Zatímco na jihozápadě je ostrožna spojena krátkým, o cca 7 m sníženým sedlem s rychle se zvedajícími úbočími ústředního vrcholového hřbetu, na dalších stranách spadají její svahy velmi strmě 80–90 m hluboko k říčce Nectavě a do dvou drobných bočních údolí. Na rozdíl od okolních hornin permu a spodního karbonu se výšina nachází v nevelkém místním okrsku ortorul svinovského krystalinika (Svoboda a kol. 1963), poskytujících vhodný materiál pro jednotlivé konstrukční prvky opevňovací soustavy.

Dosud neznámé hradisko vstoupilo do povědomí odborné veřejnosti teprve na konci minulého desetiletí; v sezoně 2000 Davidem Víchem a Pavlem Šlézarem získané ojedinělé povrchové nálezy keramiky včetně zlomku s příměsí tuhy dovozovaly pouze zcela rámcově uvažovat o raně středověkém osídlení polohy (Vích 2001, 31, č. 14; 2005, 325–326; Profantová – Vích, v tisku; Čížmář 2004, 82 – zde

Obr. 1. Biskupice. Půdorysný plán lokality. Zaměření D. Vitulové (ÚAPP Brno) z roku 2005.

Biskupice. Grundriss der Fundstelle. Vermessung durch D. Vitulová (Institut für Archäologische Bodendenkmalpflege Brno) aus dem Jahre 2005.

lokalita označena jako Biskupice 2). Roku 2005 však do Archeologického ústavu AV ČR, Brno předali Martin a Jiří Kejzlarovi z Jevíčka neobyčejně kvalitní kolekci několika desítek kovových předmětů, na hradisku vyzvednutých v letech 2002–2004 pomocí detektoru kovů, významným způsobem rozšiřující dosavadní vědomosti o jednotlivých fázích osazení ostrožny. V letech 2005 a 2006 bylo proto pokračováno v soustavné povrchové prospekci lokality detekční přístrojovou technikou, vedle M. Kejzlara z Ústavu archeologické památkové péče v Brně se do průzkumu zapojil i D. Vích z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě, který navíc podchytil některé akvizice ze starších amatérských akcí (oběma kolegům patří i za ochotné postoupení nálezů z veškerých těchto aktivit i za údaje o příslušných nálezových okolnostech). Současně pak v říjnu a listopadu 2005 celý opevněný areál geodeticky zaměřila Dana Vitulová z Ústavu archeologické památkové péče v Brně, za ÚAPP Brno se na dokumentačních pracích podílel také David Parma.

Celkové vyhodnocení poznatků získaných v této první etapě průzkumu nectavského hradiska bude možné teprve po dokončení laboratorního ošetření celého nálezového fondu a po jeho zevrubnější analýze, přesto lze připojit několik předběžných informací. Samotné dvoudílné hradiště (obr. 1) zaujalo celou plochou vrcholovou část ostrožny, pouze na severní, poněkud méně srázné straně byla vnější hradba předsunuta o něco níže po svahu dolů, až po úroveň vrstevnice 434 m n. m. Externí fortifikační pás tak vytvořil nepravidelné oválný, na západě srdčitě projatý, na východě zahrocený okruh o osách 180 a 145 m (v liniích JZZ–SVV a JJV–SSZ). Toto ohrazení je dnes s výjimkou několika místních sesuvů prakticky po celém obvodu sledovatelné v podobě více či méně výrazného valu proměnlivé šíře a výšky (průměrně 4–7, resp. 2–3 m vůči exteriéru). Pouze nad velmi srázným východním a jihovýchodním úbočím ostrožny mohlo mít opevnění lehčí konstrukci a v současnosti zde lze zaznamenat pouze nestejně zřetelnou okrajovou terénní hranu. Naopak značně zesílena byla původní hradba na nejvíce ohrožené jihozápadní šíji, kde její valová destrukce při šířce 7–11 m ještě dnes až o 4 m převyšuje předpolí. V úseku asi 80 m dlouhém ji tu navíc provází i vnější, lesní cestou na více místech porušený příkop cca 6 m široký a 1–1,5 m hluboký. Podle charakteru destrukce hrady zvláště na severní straně se zdá, že její těleso bylo budováno s využitím velkého množství lomového kamene. Celkový obvod prvního fortifikačního okruhu činí přibližně 490 m.

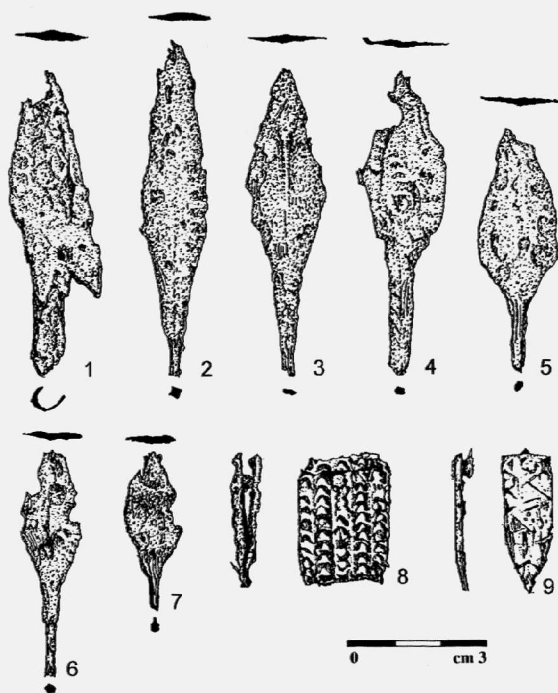
Velmi zajímavým prvkem vnějšího opevnění je boční linie, ze západního projmutí víceméně po spádnicí vybihající severozápadním směrem po svahu dolů. Jedná se o 60 m dlouhý, 6–7 m široký příkop, vně sledovaný přibližně 1,5 m vysokým náspem až 8 m širokým. Oba komponenty jsou bez jakékoli další návaznosti ukončeny při vrstevnici 427 m n. m. Toto opatření sice poněkud připomíná chráněné kryté přístupy vedoucí na některých slovanských hradištích k vodním zdrojům situovaným mimo opevněný areál (např. Klučov, Mařín, Staré Zámky u Lišné), zde se ale s největší pravděpodobností jednalo o možná dodatečné (?) zpevnění západního boku hradiště, ve zvýšené míře ohrožitelného z protější, rychle se zvedající strany bočního údolí. Přehrazení tu zřejmě mělo zabraňovat eventuálním dobyvatelům rozvinout útok právě po mírněji svažitém severozápadním úbočí ostrožny.

Vnitřní ohrazení, poněkud excentricky vložené do primárního pevnostního okruhu, vydělilo ústřední plochý vrcholový díl výšiny. Srdčitý ovál, v osách SVV–JZZ a SZ–JV zhruba 105 m dlouhý a 95 m široký, byl přítom na jihozápadě těsně přiložen k opevnění na šíji a dále je stupňovitě posiloval. V současnosti tu tak vnitřní hradba má podobu 10–12 m širokého a 2,5 m vysokého valu, celková šířka takto zdvojené pevnostní linie na šíji dosahuje 20–29 m při převýšení až 5,5 m oproti šíjovému sedlu. V dalším průběhu je však druhý fortifikační okruh zachován jako nevysoký (0,5–1,5 m) val či terasa o šířce 3–6 m, v západním prudkém svahu se zcela vytrácející. Jeho souhrnný obvod měří cca 300 m.

Bez výkopu lze jen těžko stanovit polohu původního vstupu do celého pevnostního areálu, v úvahu připadají obě boční strany šíje v místech, kde se na okrajové hrany šíjového sedla napojuje vlastní opevnění. Pravděpodobnější je přítom varianta s bránou na jihu, kde je pro komunikační průchod mezi oběma hradebními okruhy příznivěji utvářen terén. Z vnějšího dílu hradiště se patrně teprve z odvrácené strany opyše vjíždělo či vcházelo do centrální vrcholové části, v jejím ohrazení však není žádný náznak vstupu dochován.

Celková rozloha hradiště nad Nectavou včetně všech fortifikačních prvků činí 1,92 ha, samotná jeho plocha bez vlastního opevnění dosahuje 1,42 ha, vnitřní díl pak při hraniční vytyčením po koruně vnitřního valu 0,67 ha. Lokalita se tak řadí do vcelku početné skupiny středně rozsáhlých ostrožných hradišť slovanského raného středověku, zde aplikovaný pevnostní systém však vykazuje některé méně časté znaky, dané mj. specifickým utvářením kupovité ostrožny se samostatným výrazným vrcholem. Opevnění je tu proto vedeno důsledně takřka po celém obvodu výšiny, ústřední druhá část byla obdobným způsobem vydělena ve vrcholové partii vnitřního areálu tak, aby její hradba současně dále posílila nejvíce ohroženou šíjovou stranu. Z nečetných analogií takto rozčleněných hrazených slovanských sídlišť v českých zemích je možno uvést například hradisko sv. Klimenta u Osvětman, Hradec u Řepic, Šútary-Svatovavřínecký vrch či Žinkovy-Obří hrad (Menoušková 2001, 159, 161, 172–173, obr. 5; Čtverák – Lutovský – Slabina – Smejtek 2003, 279–280, 310–311, 365–366). Výjimečným prvkem je pak po spádnicí do údolí vedený severozápadní val s příkopem, patrně přehrazující možné rozvinutí útoku podél severního boku hradiště.

Z prospekčních akcí let 2002–2006 byly vedle několika zlomků železité strusky získány bez výjimky pouze kovové artefakty, na celé ploše hradiska se nepodařilo (na rozdíl od sběru roku 2000) vyzvednout jakékoliv keramické fragmenty. Nálezový fond lze před dokončením konzervace hodnotit pouze velmi rámcově, zdá se však, že reprezentuje nejméně dva odlišné časové horizonty. Některé chronologicky citlivější předměty patrně náleží starším úsekům středohradištního období, uvést lze alespoň dvojici drobných železných nákonců. Z východního výběžku centrálního dílu opevnění pochází podélně tvářený exemplář, členěný třemi plochými lištami a souvisle zdobený vybiženými půlobloučky (obr. 2: 8). Co do tvaru a zejména dekoru odpovídá garniturám, na významných moravských a slovenských lokalitách řazeným do první poloviny či první třetiny 9. století (Bojná I-Valy, Mikulčice, Olomouc-Křížkovského ulice, Pobedim: např. Michna 1988,

Obr. 2. Biskupice. 1–7: železné hroty šípů ze severní části fortifikace; 8, 9 – železná nákončí z východního úseku spodního dílu hradiště.

Biskupice. 1–7: eiserne Pfeilspitzen aus dem Nordteil der Befestigung; 8, 9 – eiserne Riemenzungen aus dem Ostabschnitt des Burgwalls.

26–27, obr. 5–7; Pietka – Ruttkay 2006, 22, 30, obr. 1: 5, 8–10, 6: 1, 2, 6, 17; Janošik – Pietka 2006, 134, 138, 141, obr. 14: 1, 2, 6, 17; 16: 3; souborně Měřinský 2006, 176–238). Druhé nákončí, nalezené ve východní části spodního oddělení hradiště, má naproti tomu protáhlý štitovitý tvar s jediným tylovým nýtem. Nákončí pravděpodobně zakončoval kulovitý, dnes odlomený výběžek, vlastní plochu pak zdobí šikmo kladené, z okraje vycházející vsky (obr. 2: 9). Může se jednat o pozdní derivát obdobných bronzových výrobků z Čech a Moravy, zčásti náležejících ještě vynírajícímu slovansko-avarskému horizontu a pocházejících nebo odvozených ze západoevropské kulturní oblasti (např. Česov, Mikulčice, Olomouc, Rubín u Podbořan: Profantová 1992, 625–626, 682, 690, 715, 736, 738, 747, tab. 1: 9, 22: 1, 24: 8, 33: 8; 1999, 614–620, 627, obr. 2: 1, 4, 10; Zoll-Adamikowa 1998, 515–518, obr. 2: a–d).

Výraznou skupinu artefaktů tvoří nejméně 14 železných šípových hrotů. Byly nalezeny v nápadné koncentraci na severu opevněné plochy, zejména v prudším svahu mezi vnějším a vnitřním fortifikačním okruhem, tedy v části odvrácené od vlastní šíje. Může tak jít o doklad postřelování uvedené části ostrožny útočníky při dobývání hradiště. Neméně zajímavé je v této souvislosti i typové spektrum hrotů: jen 2–3 kusy náleží formám s tulejkou a zpětnými háčky (obr. 2: 1), zbytek pak rombovým, deltoidním nebo obecně listovitým plochým šípům s řapem (obr. 2: 2–7). Tato varianta šípových hrotů je v nálezovém kontextu opevněných center střední a středozápadní Evropy mnohdy spojována s útoky staromaďarských jezdeckých oddílů na

konci 9. a v první polovině 10. věku (např. Michálek – Lutovský 2000, 203–206, 224–225, 232–234, obr. 78, 79; Lutovský – Michálek 2001, 135–141, obr. 3–6; Felgenhauer-Schmiedt 2002, 390, obr. 9; Kouřil 2003, 113–127, obr. 2–7, 8: 21, 22, 9: 1–10, 12–13, 10 a 11; obecně Schulze-Dörrlamm 2002, 110–114, obr. 1, 2, 4; z dalších nových lokalit kupř. fortifikace Burgstall u Pfaffstättu na dolním Innu: Pollak 2005, 665–670, obr. 10 – za upozornění děkuji doc. dr. Jaroslavu Tejralovi). Je však třeba zdůraznit, že ploché rombovité či deltoidní šípky s řapem se vyskytují na slovanských hradištích v severním Podunají běžně po celé 9. století, byť v proměnlivém procentuálním zastoupení: rozsáhlejší kolekce obdobných střel byla zaznamenána kupř. na hradišku Bojná I-Valy, dle všech indicií zaniklém již kolem poloviny 9. století (Pietka – Ruttkay 2006, 29, 31, obr. 5: 1–11, 13–15; obecně k chronologii Ruttkay 2002, 114–115, obr. 4). V některých případech mohla sice i starší, pustá opevnění sloužit v neklidných časech konce 9. a počátku 10. věku jako přiležitostná refugia, bez přítomnosti dalších obdobně datovatelných artefaktů však pouhý výskyt plochých „nomádských“ šípů nelze spolehlivě spojovat s ohrožením konkrétního objektu staromaďarskými nájezdníky (obdobně např. Kouřil 2003, 137–138, pozn. č. 10; Lutovský 2005, 132). I v případě hradiška nad Nectavou u Biskupic je proto třeba ponechat otázku jeho osídlení v druhé polovině 9. a v prvních desetiletích 10. století prozatím otevřenou.

Další raně středověkou fází osazení hradiště nebo alespoň určitých lidských aktivit na něm dokládá nález stříbrné mince za vnitřním úpatím druhého valu na jihozápadní šijové straně. Jedná se o půldenár (obol) uherského krále Štěpána I. Svatého, typu H 1 (R 11), jehož ražba byla snad zahájena v určitém časovém odstupu od Štěpánovy korunovace (1000/1001) a pokračovala patrně až do královny smrti roku 1038 (Réthy – Zimmermann – Probszt 1958, 52; Huszár 1979, 31; Kovács 1997, 31–83, 354–355, 358–359, tab. 1: 1–8; 2000). Na Moravu v první polovině 11. století ve značném množství směřovanou a distribuovanou minci (Šmerda 1989) lze snad vtáhnout do souvislosti s fragmentem tuhé keramiky, vyzvednutým na lokalitě roku 2000 (viz výše), a uvažovat tak o eventuálním krátkodobém osazení polohy někdy v tomto období. Právě této etapě bude také snad možné po komplexnějším vyhodnocení celého spektra nálezů přiřadit některé další předměty. V získaném souboru se konečně vyskytují (stejně jako ve sběru z roku 2000) rovněž nálezy patrně vrcholně středověké, kupř. dvojice masivnějších rombových šípů s trnem, snad již vystřelovaných z kuše.

Jakkoliv určitější závěry může přinést jedině širší vyhodnocení dosavadních nálezů i příští podrobnější výzkum, je vcelku zřejmé, že se v případě fortifikace nad Nectavou u Biskupic jedná o další nevelké moravské hradiště, zbudované patrně ve starších úsecích střední doby hradištní a osazené též v první polovině 11. věku. Poloha, menší rozsah i složitě opevnění dávají vyniknout spíše vojensko-obranným než sídelním aspektům, nápadná je v této souvislosti také jen velmi sporá přítomnost keramických fragmentů v celém ohrazeném areálu. V širších souvislostech může být důležitá poloha lokality přímo na předpokládaném komunikačním tahu, který měl podél Romže a Nectavy nebo přes severní cíp Drahané vrchoviny spojoval střední Moravu po průchodu Malou Hanou s východočeským prostorem. Další okruh

otázek pak souvisí s rolí nectavského hradiště v sídelně-správní struktuře zdejší sídelní komory, tradičně svébytného okrsku na západním okraji Olomoucka, i s jeho funkcí v rámci celé Moravy 9. a počínajícího 11. století. Řešit bude třeba nepochybně i vzájemné relace objektu se dvěma dalšími, ve střední době hradištní osazenými opevněnými body v regionu Malé Hané: s Hradiskem u Velkých Opatovic (10 km JZ – např. Štof 1987a, 18, 25; 1987b) a zejména pak s rozlehlým hradištěm Mařín u Křenova (9,6 km SZZ – Novotný 1971).

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného záměru Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. č. Z80010507 „Pravěký a časně dějinný vývoj ve střední Evropě z pohledu nejnovějších výsledků archeologického bádání na Moravě a ve Slezsku“.

Jiří Doležal

Literatura

- Čížmář, M. 2004: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- Čtverák, V., Lutovský, M., Slabina, M., Smejtek L. 2003: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha.
- Felgenhauer-Schmiedt, S. 2002: Herrschaftszentren und Burgenbau des 10. Jahrhunderts in Niederösterreich. Neue archäologische Forschungen im nördlichen Grenzgebiet, in: Henning, J. (ed.), *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit*. Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung „Otto der Große, Magdeburg und Europa“, Mainz am Rhein, 381–395.
- Huszár, L. 1979: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute*. Budapest – München.
- Janošík, J., Pieta, K. 2006: Nález zvonu na hradisku z 9. stoletia v Bojneji, in: Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M. (ed.), *Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*, Nitra, 121–158.
- Kouřil, P. 2003: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie, in: Klápště, J. – Plešková, E. – Žemlička, J. (ed.), *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Praha, 110–146.
- Kovács, L. 1997: *A kora Arpád-kori magyar pénzverésről*. Budapest.
- Kovács, L. 2000: Das Münzwesen und andere Formen der Währung in Ungarn, in: Wiczorek, A. – Hinz, H. – M. (ed.), *Europas Mitte um 1000. Handbuch zur Ausstellung, Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie*, Bd. 1, Stuttgart, 197–198.
- Lutovský, M. 2005: Raně středověké nálezy ze sbírky F. C. Friedricha, in: Metlička, M. (ed.), *Archeologie doby hradištní v Čechách*. Sborník příspěvků z pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum doby hradištní v Čechách, konaného v Plzni 19.–21. 5. 2004, Plzeň, 126–133.
- Lutovský, M., Michálek, J. 2001: Archeologie násilného zániku: pád Hradce u Nemětic, in: Měřínský, Z. (ed.), *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana I/2000. Konference Pohansko 1999. 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko, Břeclav-Pohansko 3.–4. VI. 1999*, Brno, 133–142.
- Menoušková, D. 2001: Hradisko sv. Klimenta, in: Měřínský, Z. (ed.), *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana I/2000. Konference Pohansko 1999. 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav-Pohansko, Břeclav-Pohansko 3.–4. VI. 1999*, Brno, 159–184.
- Měřínský, Z. 2006: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu*. II. Praha.
- Michálek, J., Lutovský, M. 2000: *Hradec u Nemětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. I*. Strakonice – Praha.
- Michna, P. J. 1988: Počátky hradu olomouckých Přemyslovců (staroslovanská tradice údělnického sídla a jeho podhradí v obraze archeologického bádání), in: Michna, P. – Pojzl, M., *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*, Brno, 11–117.
- Novotný, B. 1971: Staroslovanské výšinné hradisko Mařín u Křenova na Svitavsku, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity XX*, řada archeologicko-klasická (E) 16, 217–223, tab. XXI–XXVII, příloha.
- Pieta, K., Ruttkay, A. 2006: Bojná – mocenské a christianizačné centrum Nitrianskeho kniežatstva, in: Pieta, K. – Ruttkay, A. – Ruttkay, M. (ed.), *Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*, Nitra, 21–69.
- Pollak, M. 2005: Funde des 9. und 10. Jahrhunderts vom Burgstall Pfaffstatt, VB Braunau am Inn, Oberösterreich, *Fundberichte aus Österreich* 43/2004, 661–693.
- Profantová, N. 1992: Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen, in: Daim, F. (ed.), *Awarenforschungen II (Studien zur Archäologie der Awaren 4)*, Wien, 605–778.
- Profantová, N. 1999: Bronzové raně středověké nákončí z Česova, okr. Jičín, *Archeologické rozhledy* 51, 614–630.
- Profantová, N., Vích, D., v tisku: Raně středověké osídlení v prostoru českomoravského pomezí a postavení hradiště Křenov-Mařín v této oblasti, *Přehled výzkumů* 49.
- Réthy, L., Zimmermann, L., Probszt, G. 1958: *Corpus nummorum Hungariae*. Graz.
- Ruttkay, A. 2002: Odras politicko-spoločenského vývoja vo veľkomoravskom vojenstve a výzbroji, in: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Šalkovský, P. (ed.), *Slovensko vo včasnóm stredoveku*, Nitra, 105–121.
- Schulze-Dörrlamm, M. 2002: Die Ungarneinfälle des 10. Jahrhunderts im Spiegel archäologischer Funde, in: Henning, J. (ed.), *Europa im 10. Jahrhundert. Archäologie einer Aufbruchzeit*. Internationale Tagung in Vorbereitung der Ausstellung „Otto der Große, Magdeburg und Europa“, Mainz am Rhein, 109–122.
- Svoboda, J. (red.) a kolektiv 1963: *Geologická mapa ČSSR. Mapa předčtvrtohorních útvarů 1 : 200 000. Líst M-33-XXIII Česká Třebová*. Praha.
- Šmerda, J. 1989: Nálezy uherských mincí na Moravě z 11. a 12. století, *Slovenská numizmatika* X, 223–233.
- Štof, A. 1987a: Hradisko u Velkých Opatovic, *Regionální sborník okresu Blansko* '87, 17–26.

- Štrof, A. 1987b: Sondáž na Hradisku u Velkých Opatovic (okr. Blansko), *Přehled výzkumů* 1984, 85–86.
- Vích, D. 2001: Povrchová prospekce severní části Boskovické brázdy v letech 1997–2000, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 27, 27–56.
- Vích, D. 2005: Laténské nálezy na českomoravském pomezí, *Pravěk NŘ* 13/2003, 309–350.
- Zoll-Adamikowa, H. 1998: Eine Knopfricmenzung kleiner Formate vom Wawel in Kraków. Das östliche Vorkommen frühkarolingischer Tierornamentik, in: Wesse, A. (ed.), *Studien zur Archäologie des Ostseeraumes – Festschrift für Michael Müller-Wille*, Neumünster, 515–520.

Resumé

Biskupice (Kataster Biskupice u Jevíčka, Bez. Svitavy), Burgwall über der Nectava. Frühmittelalter – mittlere und jüngere Burgwallzeit. Burgwall. Oberflächenprospektion, systematische Untersuchung durch Metalldetektor, geodetische Vermessung.

Die frühmittelalterliche Fortifikation liegt im bewaldeten Nordostteil des Katasters Biskupice, ca 1 780 m nordöstlich von der St. Peter-und-Paul-Kirche in Biskupice. Sie nimmt den flachen Gipfel eines ausgeprägten Felsenvorsprungs von 455 m Seehöhe ein, der über das Tal des Flüsschens Nectava aus dem Bergmassiv des nördlichsten Teils des Drahaný-Hügellands vorspringt. Mit der Umgebung wird die Anhöhe im Südwesten durch einen kurzen, ca 7 m gesenkten Engpass verknüpft, auf den restlichen Seiten fallen die Abhänge steil 80–90 m tief. Die geologische Sohle besteht aus Orthogneis des Svinover Kristallinikums, der geeignetes Material für einzelne Konstruktionselemente des Befestigungssystems bietet.

Die bis dahin unbekannt Fundstelle wurde erst Ende des vorigen Jahrhunderts registriert, vereinzelte Oberflächenlesen der Keramik aus der Saison 2000 deuteten ganz rahmenhaft auf die frühmittelalterliche Besiedlung hin. In den Jahren 2002–2006 wurde jedoch auf dem Burgwall in Zusammenarbeit mit mehreren Fachinstitutionen mit Hilfe des Metalldetektors eine qualitätsvolle Kollektion mehrerer Zehnte Metallgegenstände gehoben, die bisherige Kenntnisse über einzelne Phasen der Besiedlung des Felsenvorsprungs bedeutend erweiterte. Im Jahre 2005 wurde das ganze befestigte Areal auch geodetisch vermessen (Abb. 1). Die Auswertung gesammter in dieser Forschungsetappe gewonnener Erkenntnisse wird erst nach einer detaillierteren Analyse möglich sein, trotzdem können ein paar vorläufige Informationen angeführt werden. Der eigene zweiteilige Burgwall war durch einen doppelten Mauerkreis befestigt, die äußere Fortifikation bildete ein unregelmäßiger ovaler, teilweise verjüngter Kreis von 490 m Umfang und Achsen 180 und 145 m. Heute erscheint sie praktisch komplett als ein Wall veränderlicher Breite und Höhe (durchschnittlich 4–7, bzw. 2–3 m gegenüber dem Außenraum), über dem steilen Hang im Osten und Südosten kann die Befestigung eine leichtere Konstruktion gehabt haben, die heute in Form einer Terrainkante erscheint. Beträchtlich gestärkt war dagegen die Mauer auf dem meist gefährdeten Südwestengpass, wo sich ihre Walldestruktion von 7–11 m Breite heute noch 4 m über das Vorfeld erhebt. In der Länge von ca 80 m wird sie darüber hinaus durch einen Außengraben gesäumt, der ca 6 m breit und 1–

1,5 m tief ist. Der Mauerkörper wurde allem Anschein nach meistens aus Bruchstein errichtet.

Im Westen läuft aus der Außenbefestigung direkt dem Hang bergab ein Seitengraben aus, der 60 m lang und 6–7 m breit ist mit ca 1,5 m hohem und bis 8 m breitem Wall. Diese Anlage erinnert zwar an gedeckte Zugänge, die auf einigen slawischen Burgwällen zu Wasserquellen außerhalb des befestigten Areals führten (z. B. Klučov, Mařín, Staré Zámky bei Lišeň), hier handelte es sich aber höchstwahrscheinlich um eine zusätzliche Befestigung der Westseite des Burgwalls, die aus der gegenüberliegenden, steil steigenden Seite des Seitentals mehr gefährdet war.

Die Inneumfriedung, exzentrisch in die Primärbefestigung eingesetzt, grenzte den zentralen flachen Gipfel der Anhöhe ab. Das herzförmige Oval von ca 300 m Umfang, ungefähr 105 m lang und 95 m breit, lag im Südwesten der Befestigung des Engpasses an und stärkte sie stufenweise weiter. Gegenwärtig weist hier die Innenmauer die Form eines 10–12 m breiten und 2,5 m hohen Walls auf, die Gesamtbreite der auf diese Weise verdoppelten Befestigungslinie des Engpasses erreicht 20–29 m und der Höhenunterschied macht bis 5,5 m gegenüber dem Engpassattel aus. Weiter ist aber die zweite Befestigungslinie nur als ein niedriger (0,5–1,5 m) Wall oder Terrasse von 3–6 m Breite erhalten, auf dem steilen Westhang geht sie ganz verloren. Die Situierung des ursprünglichen Eingangs in das befestigte Areal ist unklar, in Erwägung kommt ehestens die Südseite des Engpasses. Auch in der Einfriedung des zentralen Höhentails fehlt jede klare Andeutung eines Tors. Die Gesamtausdehnung des Burgwalls über der Nectava einschließlich der Befestigung beträgt 1,92 ha (ohne Außenbefestigung 1,42 ha), das Innenareal weist dann die Fläche von 0,67 ha auf. Von den wenigen Analogien ähnlich gegliederter befestigter slawischer Siedlungen in den tschechischen Ländern ist z. B. der St. Kliment-Burgwall bei Osvětimany, Hradec bei Řepice, Štítary – Svatovavřínecký-Hügel oder Žinkovy-Riesenburg (Obří hrad) anzuführen. Ein außergewöhnliches Element stellt dann der bergab führende Nordwestwall nebst Graben, der wohl den eventuellen Angriff entlang der Nordseite des Burgwalls verhindern sollte.

Unter Funden aus den Jahren 2002–2006 fehlt völlig Keramik, neben ein paar Fragmenten Eisenschlacke geht es ausnahmslos um Metallartefakte. Der Fundfonds kann vor der Beendigung der Konservierung nur sehr rahmenhaft gewertet werden, es scheint jedoch, dass er mindestens zwei verschiedene Zeithorizonte repräsentiert. Einige chronologisch empfindliche Gegenstände gehören wohl der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts an, anzuführen ist z. B. das Paar kleine eiserne Riemenzungen (Abb. 2: 8, 9). Eine ausgeprägte Gruppe bilden mindestens 14 eiserne Pfeilspitzen, die fast ausschließlich im Nordteil des Burgwalls gefunden wurden. Es kann sich um einen Beleg des Beschießens des genannten Teils des Felsenvorsprungs bei seiner Eroberung handeln. Interessant ist in diesem Zusammenhang auch das Spektrum der Pfeilspitzen-typen: nur 2–3 Stk gehörten Tüllenformen mit Rückhaken an (Abb. 2: 1), den Rest sind rhombische, deltoide oder allgemein blattförmige flache Dornpfeilspitzen (Abb. 2: 2–7). Gerade die flachen Pfeilspitzen werden im Fundkontext befestigter Zentren Mittel- und Mittelwesteuropas manchmal mit ungarischen Angreifern des späten 9. und frühen 10. Jahrhunderts in Zusammenhang gestellt, auf slawischen Burgwällen

len im nördlichen Donaugebiet kommen sie jedoch geläufig das ganze 9. Jahrhundert durch zum Vorschein, wenn auch in verschiedener prozentueller Vertretung. Ohne die Anwesenheit weiterer ähnlich datierbarer Artefakte ist auch im Fall des Burgwalls über der Nectava die Frage seiner Nutzung zur Zeit altungarischer Angriffe bisher offen zu lassen.

Eine weitere frühmittelalterliche Phase der Besiedlung des Burgwalls deutet die Silbermünze an, die hinter dem Innenwall auf dem Südwestengpass geborgen wurde. Es handelt sich um einen Halbdénar (Obolus) des ungarischen Königs Stephan I. des Heiligen, Typ H 1 (R I 1), der wohl in einem bestimmten Zeitabstand von der Krönung Stephans (1000/1001) bis zu seinem Tod im Jahre 1038 geprägt wurde. Die in Mähren der 1. Hälfte des 11. Jahrhunderts häufig belegte Münze ist wohl mit dem vereinzelt Fragment der Graphittonkeramik aus der Fundstelle in Zusammenhang zu stellen, und damit kommt die damalige kurzfristige Besiedlung der Lokalität in Frage. Schließlich kommen in der gewonnenen Kollektion auch wohl hochmittelalterliche Gegenstände vor, z.B. ein paar massive rhombische Dornpfeilspitzen.

Konkretere Schlüsse kann nur eine breitere Auswertung bisheriger Funde sowie die künftige detailliertere Grabung bringen. Allem Anschein nach geht es aber im Fall der Fortifikation über dem Flüsschen Nectava um einen weiteren kleineren mährischen Burgwall, der wohl bereits in der 1. Hälfte des 9. Jahrhunderts bestand und auch in der 1. Hälfte des 11. Jahrhunderts besiedelt war. Das Objekt zeichnet sich eher durch Verteidigungs- als Siedlungsqualitäten aus, in breiteren Zusammenhängen kann seine Lage direkt an der Kommunikation von Bedeutung sein, die Mittelmähren mit ostböhmischem Raum verknüpfte. Ein weiterer Fragenkreis hängt dann mit der Rolle des Nectavaer Burgwalls in der Siedlungs-Verwaltungs-Struktur des hiesigen selbständigen Siedlungsbereichs und seinen Beziehungen zu weiteren befestigten Lagen in der Umgebung zusammen (Burgwälle bei Velké Opatovice und Křenov).

BRNO (okr. Brno-město)

Cílem tohoto příspěvku – obdobně jako v uplynulých sedmi letech – je souhrnně informovat o výsledcích záchranných archeologických výzkumů prováděných společností Archaia Brno, o. p. s., na území velkého Brna, především v historickém centru města a v prostoru jeho historických předměstí. Perspektivy, koncepce a metodika systematického archeologického výzkumu centra Brna se nezměnila (Merta – Peška – Procházka – Sadílek 2000, 35–36, naposledy pak souhrnně viz Holub – Kolařík – Kováčik – Merta – Peška – Procházka – Zapletalová – Zůbek 2004, 57–97).

Záchranné archeologické výzkumy v Brně v roce 2006:

Výzkumy prováděné v roce 2006 lze rozdělit do tří skupin: 1) plošné výzkumy; 2) výzkumy realizované v rámci projektu „Sanace brněnského podzemí“; 3) menší terénní výzkumy a dokumentace inženýrských sítí. Jako 4. skupinu uvádíme výzkumy, jejichž terénní části proběhly již dříve (většinou v roce 2005), ale v roce 2006 došlo k jejich zpracování a vyhodnocení.

Ad 1) Plošné výzkumy

Byl ukončen archeologický výzkum probíhající v souvislosti s celkovou rekonstrukcí náměstí Svobody (A093/2005).

Byl uskutečněn archeologický výzkum v areálu Božetěchovy 2 (A015/2006) a na části parcely zbouraného domu Přízova 4–6 (A040/2006).

Ad 2) Sondy dokumentované v rámci projektu „Sanace brněnského podzemí“

V rámci projektu „Sanace brněnského podzemí“, o němž jsme podrobněji informovali v roce 2000 (Merta – Peška – Procházka – Sadílek 2000, 36), byly v roce 2006 realizovány 3 projekty. „Sanovány“ byly bloky 47a (Opletalova a Solniční ulice – A013/2006) a 48a (Joštova a Solniční ulice, Moravské náměstí – A024/2006). Jako vícepráce k „sanaci“ bloku 47a byla dokumentována sonda na České ulici (A076/2006). Započala „sanace“ bloku 22a (Novobranská ulice – A114/2006), která byla ukončena v únoru 2007.

Ad 3) Výzkumy menšího rozsahu

Pokračovala akce na Mendlově náměstí 2a (A056/2005). Nově se uskutečnily následující: Benešova ulice (A077/2006), Bencšova ulice 12–16 (A029/2006), Božetěchova ulice 2 (A006/2006, A015/2006 a A090/2006), ulice Cejl 73 (A107/2006), Černovické nábřeží 10 (A88/2006 a A089/2006), Dominikánské náměstí, Veselá ulice a Zámečnická ulice (A026/2006), Dvořákova ulice, Kapucínské náměstí, Kozi ulice, Mečová ulice, Starobrněnská ulice, Šilingrovo náměstí, Zelný trh (A031/2006), Dvořákova ulice 7 – Mozartova ulice 1 (A066/2006), Jakubská a Rašínova ulice (A012/2006), Jasečská ulice (A109/2006 a A110/2006), Joštova ulice, Moravské náměstí, Solniční ulice (A053/2006), Kopečná ulice (A121/2006), Kopečná ulice 37 – Leitnerova ulice 30 (A055/2006), Křenová ulice 71 a 73 (A111/2006), Lazaretní ulice – Zábřdovická ulice (A022/2006 a S082/2006), Mečová ulice (A044/2006), ulice Nové sady 10 – Soukenická ulice 2 (A041/2006), Orlí ulice 16 (A001/2006), Orlí ulice 10 (A046/2006), Pekařská ulice 53 (A106/2006), ulice Poříčí 3a (A045/2006), Slovanské náměstí (A023/2006), Starobrněnská ulice (A047/2006), Sukova ulice (A056/2006), Zábřdovická ulice 3 (A116/2006), Zelný trh (A063/2006 a A115/2006)

Ad 4) zpracování a vyhodnocení již ukončených terénních částí výzkumů

V roce 2006 bylo dokončeno zpracování výzkumů, které proběhly v roce 2004 a 2005. Jde o následující: ulice Bašty, Denisovy sady (A076/2004), Běhounská ulice (akce A078/2005), Dominikánské náměstí (A049/2004), Dvořákova, Jeziutská a Rooseveltova ulice (A113/2004), Lidická ulice 12 a 14 (A052/2004), Mojžírovo náměstí 15a (A104/2004), Trýbova ulice (A002/2004), Vídeňská ulice 15 (A061/2004)

Předběžné výsledky jednotlivých výzkumů (akce jsou řazeny podle k.ú. a dále podle abecedy):

K. ú. Brno-město

Ulice Bašty, Denisovy sady, parc. č. 352, 353/1 (akce A076/2004. Středověk, novověk. Město. Záchranný výzkum.

V roce 2006 bylo ukončeno zpracování archeologického výzkumu, který proběhl v roce 2004 v souvislosti s další etapou stavby „Rekonstrukce Denisových sadů“.